

Wat is goed natuurbeheer voor slakken van de Habitatrictlijn?

Arno Boesveld, Jaap de Boer, Sylvia van Leeuwen en Adriaan Gmelig Meyling

What is good nature management for molluscs of the Habitats Directive?

Summary. In the Netherlands, Special Areas of Conservation have been designated to protect mollusc species included in Annex II of the European Habitats Directive: Desmoulins whorl snail *Vertigo moulinsiana*, the Narrow-mouthed whorl snail *Vertigo angustior* and the Ramshorn snail *Anisus vorticulus*. Based on knowledge on the habitat requirements of these species, the authors describe which conservation measures are appropriate to reach or maintain a favourable conservation status for these species, and which measures are inappropriate. In particular, attention is drawn to the negative effects of measures to restore the also-protected Habitat type 'fixed coastal dunes' or 'grey dunes' (consisting of removal of shrubs and top soil, followed by cattle grazing) on populations of *Vertigo angustior*.

Inleiding

In onze twee vorige artikelen gingen wij in op de verspreiding van de slakken van de Habitatrictlijn en de gebieden waarin deze soorten beschermd worden. Dankzij het inventarisatiewerk en onderzoek naar deze soorten heeft Stichting ANEMOON geleidelijk meer inzicht gekregen in de eisen die de slakken aan hun leefomgeving stellen: onder welke omstandigheden doen de dieren het goed en wat hebben ze nodig om te kunnen overleven? Op grond daarvan kunnen wij nu ook beter adviezen geven voor het beheer van hun leefgebieden: welke vormen van beheer zijn gunstig voor deze slakken en welke niet?

Uiteraard moet zulke informatie vooral gebruikt worden door beheerders van natuurgebieden. Zij kunnen door onbekendheid met de kleine slakjes en hun behoeften onbedoeld veel schade aanrichten aan populaties van deze habitatrictlijnsoorten. Om beheerders beter te informeren publiceerden wij onlangs een artikel in het Vakblad Natuur Bos en Landschap (Boesveld et al., 2014). We denken dat deze informatie ook interessant is voor de leden van de Nederlandse Malacologische Vereniging (NMV). Want waar anders dan bij de NMV vind je liefhebbers met een groot hart voor deze ukjes? Wij hopen dat er leden zijn die er aan willen bijdragen om deze kennis meer onder de aandacht te brengen van terreinbeheerders en hen bijvoorbeeld in inspraakrondes over Natura 2000-beheerplannen te vragen 'op de kleintjes te letten'.

Beheermaatregelen voor de Zegge-korfslak

De soort leeft vooral in zonbeschenen zeggenvegetaties in laagveengebieden die meerdere jaren met rust zijn gelaten. Jonge verlandingszones of plekken met kwel vormen vaak de beste biotopen. Hoe minder beheer hoe beter; geen beheer is het meest gunstig voor de Zegge-korfslak. Onder gunstige omstandigheden gaat bij weinig beheer de verlanding gestaag door, waardoor steeds nieuw biotoop ontstaat. Op de lange duur zullen verlandingsvegetaties zich tot moerasbos ontwikkelen. Om geschikt Zegge-korfslak-biotoop te behouden kan het gunstig zijn om op beperkte schaal bomen te kappen en om te zorgen dat elders nieuwe verlandingsvegetaties tot ontwikkeling kunnen komen.

Jaarlijks maaien, klepelen en afbranden zijn funest voor deze soort. Bij meerdere jaren achter elkaar maaien verdwijnt de soort, niet alleen door het afvoeren van exemplaren maar ook door verandering van de vegetatie. Mogelijk speelt de aan- of afwezigheid van roesten die leven op de bladen van de zegge schierbij een rol; op jonge zeggenvegetatie ontbreken deze schimmels, die het hoofdvoedsel van de Zegge-korfslak vormen.

Als de vegetatie toch in toom moet worden gehouden is het

belangrijk dat gefaseerd wordt gemaaid en dat het maaisel enige dagen blijft liggen. Dan kunnen de slakken weg komen. Daarna moet het maaisel worden verwijderd om verstikking van de daaronder aanwezige vegetatie en bodem te voorkomen. Ook is het aan te raden om de zeggenpollen te laten staan (fig. 1).

Zegge-korfslakken worden niet gevonden in gebieden die intensief worden begraasd. Niet of zeer extensief begrazen en het ruim uitrasteren van oevers met zeggenvegetaties zijn goede manieren om populaties te behouden (fig. 2).

Ook de waterhuishouding is voor deze soort belangrijk. In Zuid-Limburg leeft hij in zeggenvegetaties die alleen stand houden bij voldoende kalkrijke kwel. Grondwateronttrekking kan in deze gebieden zeer nadelig uitwerken. In de plassegebieden loopt het voortbestaan van de Zegge-korfslak minder gevaar bij afnemende kwel-invloeden, omdat hier in de meeste gebieden vermenging plaatsvindt met voedselrijk, kalkhoudend inlaatwater uit kanalen en vaarten. Zegge-korfslakken kunnen er niet tegen als ze langdurig onder water komen te staan. Het creëren van meer ruimte voor rivieren kan er voor zorgen dat zeggenvegetaties bij grote waterafvoeren niet langdurig onder water komen te staan en dat is gunstig voor de Zegge-korfslak.

Bij grootschalige werkzaamheden in het leefgebied van Zegge-korfslakken kunnen populaties behouden worden door deze vooraf in kaart te brengen en eilanden van of gebiedsdelen met zeggenvegetatie te sparen. Een andere mogelijkheid is: zoden of pollen met zeggen en Zegge-korfslakken uitgraven, apart zetten en na de graafwerkzaamheden terugplaatsen (fig. 3).

Fig. 1. Hier wordt de vegetatie netjes gemaaid, maar men laat de pluimzegges ongemoeid zodat de Zegge-korfslakken de mogelijkheid hebben zich weer te verspreiden vanuit deze "eilanden van vegetatie". (Weerribben, Overijssel)

Foto: Arno Boesveld.

Fig. 2. Om te zorgen dat de zeggenvegetatie voor Zegge-korfslakken intact blijft, is het uitrasteren van de oever een goede beheermaatregel. Foto: Arno Boesveld.

Fig. 3. Door het terugplaatsen van pollen zeggen kunnen deelpopulaties van de Zegge-korfslak gespaard blijven bij grootschalige ingrepen. (Olde Maten, Overijssel). Foto: Arno Boesveld.

Beheermaatregelen voor de Nauwe korfslak

In Nederland leven Nauwe korfslakken vrijwel uitsluitend in kalkrijke kustduinen en op dynamische kwelders. De soort komt plaatselijk voor in rivierduinen in de uiterwaarden van grote rivieren (Millingen, Gelderland) en in kalkrijke kwelgebiedjes in gras- en zeggenvegetaties (Limburg). In duingebieden hebben bossen van populierachtigen, (duindoorn)struwelen en vegetaties van langhalmige grassen op vochtige, ongestoorde bodems een duidelijke voorkeur (Boesveld, 2013a). Nauwe korfslakken zijn er doorgaans bij gebaat als hun leefgebied met rust wordt gelaten. Je zou denken: ze leven uitsluitend in natuurgebieden, dus dat zit wel goed. Maar zo is het helaas niet.

Hun populaties worden vooral bedreigd door grootschalige 'duinherstelprojecten' in combinatie met begrazing. Om dichtgroei en vergrassing tegen te gaan en de natuurlijke dynamiek en duingraslanden ('grijs duin') te herstellen zijn de kustduinen de afgelopen jaren op grote schaal geplagd (fig. 4 en 5). Daarbij wordt meestal alle vegetatie gerooid en de toplaag afgegraven. Dit type natuurherstelprojecten pakt op korte termijn bijna altijd slecht tot desastreuus uit voor de Nauwe korfslak. Dit terwijl de schade aan populaties Nauwe korfslakken bij een zorgvuldige voorbereiding wel degelijk beperkt kan worden. Het is aan te bevelen om vóór het uitvoeren van dergelijke werkzaamheden in kaart te brengen waar de Nauwe korfslak de grootste dichtheden bereikt en deze locaties

te sparen (fig. 4). Vanuit deze refugia kunnen de slakjes later de afgeplagde gebieden opnieuw bevolken. In de duinen van Voorne en Goeree is gebleken dat de soort in refugia stand kan houden. Het is wel belangrijk de locatie van refugia zo te kiezen dat deze niet alsnog onder het stuifzand belanden (fig. 5). Hoewel het nog niet uitgebreid is onderzocht groeit het inzicht dat deze herbevolking zeer veel tijd vergt (meer dan 10 jaar), zodat maatregelen om de slakken te sparen noodzakelijk blijven om de soort in stand te houden.

Duinherstelprojecten zijn voor Nauwe korfslakken extra ongunstig als er daarna vee wordt ingeschaard. Uit inventarisaties komt namelijk steeds duidelijker naar voren dat begrazing bijzonder ongunstig is voor de Nauwe korfslak (fig. 6 en 7). Ook andere slakkensoorten nemen af nadat een gebied in begrazing wordt genomen (Boesveld, 2013b). Indien de begrazingsdruk hoog is verdwijnt de Nauwe korfslak permanent uit dergelijke gebieden.

Refugia voor de Nauwe korfslak bij plagwerkzaamheden moeten voldoende groot zijn en worden uitgerasterd zodat ze niet door vee bezocht kunnen worden. Dan is de kans groter dat populaties kunnen overleven. Wanneer er geen vee wordt ingeschaard, kunnen de herstelmaatregelen op lange termijn wel gunstig zijn: op het kalkrijkere zand dat aan de oppervlakte komt kan potentieel nieuw biotoop voor de Nauwe korfslak ontstaan, maar in de praktijk is dit nog niet aangetoond.

Om het grijs duin te herstellen (ook in het kader van Natura 2000-beleid) worden ook vaak bomen of struiken verwijderd. Dit is vooral nadelig voor de Nauwe korfslak als het om populieren gaat. Soms gaat het daarbij om niet-inheemse populieren zoals witte abeel (*Populus alba*) en grauwe abeel (*Populus x canescens*), maar ook de inheemse ratelpopulier (*Populus tremula*) en zwarte populier (*Populus nigra*) worden vaak verwijderd. Zo kunnen beschermingsmaatregelen vanuit dezelfde regelgeving elkaar tegenwerken. Vooral in kalkarmere binnenduinen is het belangrijk dat populierenbosjes behouden blijven. Als duinvalleien dichtgroeien met eikenbos of Amerikaanse vogelkers is dat juist zeer nadelig voor de Nauwe korfslak (fig. 8). Uit onderzoek is gebleken dat dichte struwelen ongunstiger zijn dan half open struwelen. Door gefaseerd dichte struwelen meer open te maken kan gunstiger biotoop gecreëerd worden.

Tot slot is vocht voor de Nauwe korfslak van groot belang. Wateronttrekking en daling van het grondwater moeten zo veel mogelijk tegengegaan worden.

Met name bij de bescherming van de Nauwe korfslak is in de afgelopen jaren het nodige mis gegaan. Door veranderde opvattingen over natuurbeheer wordt nu op veel plekken getracht via grootschalig ingrijpen de dynamiek in de duinen terug te brengen. Vooral door onbekendheid met de Nauwe korfslak worden in de praktijk vaak niet de hierboven genoemde – relatief eenvoudige – voorzorgsmaatregelen genomen. Daardoor zijn onnodig veel en omvangrijke populaties van de Nauwe korfslak gedecimeerd of geheel verloren gegaan. Het is dus belangrijk dat slakkenkenners bij zulke projecten vaker aan de bel trekken. Want zij hebben oog en begrip voor deze minuscule diertjes die de gemiddelde natuurbezoeker of -beheerder niet (her)kent. En zelfs als er aan de bel getrokken wordt is het in het samenspel van beheerders en overheden niet altijd eenvoudig om aandacht te krijgen voor slakkenbescherming. Vanuit het perspectief van een malacoloog is het zuur dat 'zijn' slakken het onderspit delven ten faveure van meer opvallende soorten in de natuur.

Fig. 4. Het wisselend sparen van vegetatie tijdens het plaggen (mozaïekbeheer) is een goede beheermethode om populaties Nauwe korfslak te sparen. Foto: Arno Boesveld.

Fig. 7. Begrazing is erg ongunstig voor de nauwe korfslak en andere soorten slakken. Foto: Arno Boesveld.

Fig. 5. Bij grootschalige duinherstelprojecten is veel geschikt leefgebied voor Nauwe korfslakken afgenomen. Het is belangrijk de locatie van refugia voor Nauwe korfslakken zo te kiezen dat de bodem niet alsnog ondergestoven raakt. Foto: Arno Boesveld.

Fig. 8. Het rooien van populieren in de binnenduinen is zeer ongunstig voor Nauwe korfslakken omdat deze bomen kalk in de strooisellaag brengen. Het verwijderen van eiken en Amerikaanse vogelkers kan juist gunstig zijn. Foto: Arno Boesveld.

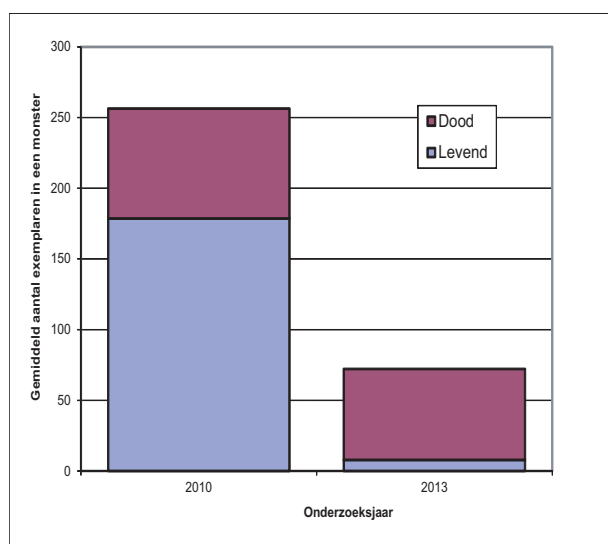

Fig. 6. Drie jaar na de start van de drukbegrazing is het aantal nauwe korfslakken gedecimeerd. Voor deze grafiek is het gemiddeld aantal slakken per monster van 3 liter bodemstrooisel geteld.

Beheermaatregelen voor de Platte schijfhoren

De Platte schijfhoren leeft vooral in zonbeschenen sloten met redelijk schoon water en veel waterplanten. Verlandening en het dempen van sloten heeft tot gevolg dat het leefgebied voor de Platte schijfhoren verloren gaat. Onderhoud van sloten is dus noodzakelijk om het leefgebied van de Platte schijfhoren te behouden. Om waterplanten in stand te houden is het gunstig om sloten gefaseerd te schonen. Daarbij wordt in een deel van een sloot de onderwatervegetatie gespaard (fig. 9). De populaties kunnen zich vanuit de ongestoorte vegetatie weer herstellen. Het toegenomen gebruik van de maaikorf bij het slootschonen is gunstig omdat een belangrijk deel van de opgeschepte waterdieren tussen de spijlen door kan ontsnappen. Ook bij herprofilering van sloten is het belangrijk om een deel van de vegetatie te behouden.

Voor de Platte schijfhoren is het ook gunstig als weilanden langs de sloten extensief in plaats van intensief begraasd worden. Dan worden de sloten door verminderde betreding van de oevers minder snel 'dichtgetrapt' en hoeft er minder ingrijpend geschoond te worden.

Overdadige eutrofiëring van het water kan worden voorkomen door slechts in beperkte mate mest uit te rijden of te injecteren. Platte schijfhorens zijn zeer gevoelig voor chemische bestrijdings- en schoonmaakmiddelen. Op plaatsen waar afvalwater wordt geloosd kan de soort niet leven. De Platte

schijfhoren kan niet tegen droogvallen. Verdroging is een groot probleem voor deze soort. Maar de inlaat van gebiedsvreemd water, met een andere chemische samenstelling, kan ook voor problemen zorgen. Door minder grondwater te onttrekken en gebiedseigen water zo lang mogelijk vast te houden kan dit worden voorkomen.

Wanneer bossen worden aangeplant, moet worden voorkomen dat de waterpartijen op den duur beschadigd raken en ongeschikt worden voor de Platte schijfhoren. Door boomgroepen nabij sloten of waterpartijen te kappen kan sterke schaduwval teruggedrongen worden.

Tot slot is het van belang dat er geen leefgebied van deze soort verloren gaat door het dempen van sloten (bij schaalvergroting in de landbouw of bij de bouw van woningen en bedrijventerreinen) en dat de onderwatervegetatie niet beschadigd wordt door gemotoriseerde scheepvaart en recreatievaart.

Fig. 9. Gefaseerd schonen in de Rottige Meenthe. Links zijn waterplanten verwijderd en rechts is de onderwatervegetatie gespaard. Het volgend jaar doet men het anders om. Een dergelijk beheer is gunstig voor de Platte schijfhoren, maar ook voor de andere zoetwaterorganismen. Foto: Arno Boesveld.

Slakken zijn een relatief onbekende diergroep bij beleidsmakers, beheerders en het bredere publiek. Alle activiteiten die bijdragen aan meer belangstelling daarvoor, zijn welkom.

Uitgebreide informatie over de biotoop en over mogelijke beheermaatregelen voor slakken is te vinden op de website van Stichting ANEMOON. Kijk op www.anemoon.org onder projecten/ Natura2000-project/ beheeradviezen en onder Publicaties/ artikelen/rapporten/Natura 2000.

Geraadpleegde bronnen:

BOESVELD, A. (2013a): Onderzoek naar het belang van 15 vegetatietypen voor de Nauwe korfslak in Meijendel en Berkeide en de verspreiding van deze soort in dit Natura 2000-gebied. – Rapport Stichting ANEMOON.

BOESVELD, A. (2013b): Onderzoek naar het huidige voorkomen van de Nauwe korfslak *Vertigo angustior* in het N2000-gebied Solleveld & Kapittelduinen in het kader van de geplande lightrailverbinding. – Rapport Stichting ANEMOON.

BOESVELD, A., S. VAN LEEUWEN, J. DE BOER & A. GMELIG MEYLING (2014): Let op de kleintjes. Slakkenbeheer in Natura 2000-gebieden. – Vakblad Natuur Bos en Landschap 103: 14-17.

Adressen van de auteurs:

Arno Boesveld: h.dijkstra84@chello.nl

Jaap de Boer: j.h.de.boer@kpnmail.nl

Sylvia van Leeuwen: sylvia25@versatel.nl

Adriaan Gmelig Meyling: anemoon@cistron.nl

Huisjes van de Gewone tuinslak *Cepaea nemoralis* (L., 1758) gebruikt door Gewone heremietkreeften *Pagurus bernardus* (L., 1758) op het strand van Langevelderslag (Noordwijk, Zuid-Holland)

Bram Langeveld en Ellen van der Niet

Shells of Grove snail *Cepaea nemoralis* (L., 1758) used by Common hermit crabs *Pagurus bernardus* (L., 1758) on the beach of Langevelderslag (Noordwijk, Zuid-Holland)

On December 11th 2013 two live Common hermit crabs *Pagurus bernardus* were found on the beach of Langevelderslag (The Netherlands). These used shells of the Grove snail *Cepaea nemoralis* as protection. This interesting combination of a marine crustacean and a shell of a terrestrial gastropod is described and discussed. It is concluded that empty *Cepaea* shells most likely were washed out of the dunes due to heavy coastal erosion during a storm that occurred on 5 December 2013, which probably also washed the Hermit crabs ashore. They lost their original shell and settled for an available alternative: a *Cepaea* shell. These finds represent the second and third published record of this phenomenon from a Dutch beach, being the first in over 60 years.

Introductie

Op het strand zijn vaak allerhande interessante dieren en andere organismen uit zee te vinden. Dat is zeker het geval na flinke stormen. De storm van 5 december 2013 (overwegend westenwind met windkracht tot 9 Beaufort) vormde daarop geen uitzondering. Op 11 december deed de tweede auteur samen met Wil Schipper namelijk een hele reeks interessante vondsten die duidelijk afweken van het gebruikelijke patroon en dus met redelijke zekerheid aan de gevolgen van de storm konden worden toegeschreven. Dit materiaal werd gevonden op het strand bij Langevelderslag over een afstand van 500

meter vanaf de afrit in noordelijke richting. Hier gaan wij in op de vondst van een tweetal Gewone heremietkreeften *Pagurus bernardus* met wel hele vreemde 'huisjes'. Deze Heremietkreeften zaten namelijk in schelpen van de Gewone tuinslak *Cepaea nemoralis*, een landslak dus!

Vondsten

Tussen de hoog- en laagwaterlijn lagen veel mollusken, namelijk een dik pakket (levende) Amerikaanse zwaardschede *Ensis directus* met daartussen veel losse stukjes vlees, vooral graafvoetjes. Daartussen redelijke hoeveelheden levende Otterschelpen